

Таблиця до заняття «Праслов'янські культури»

Таблиця основних рис праслов'янських культур.

Назва	Хронологія	Ареал, топографія, локальні варіанти	кераміка	Житла, поселення	Поховальний обряд	Господарство
Зарубинецька	Рубіж III-II в. до н. е. – третя чверть I ст. Датування за фібулами та амфорами.	Поширена- верх. і серед. Подніпров'я, Прип'ять і притоки, сер. Посейм'я. 4 варіанта: -Верх. Дніпро (Чаплин) – ямні поховання, наземні зруби. -Сер. Дніпро – 10% урн, жертвотварини, орієнтування за сторонами світу, каркасно-плетені житла. -Прип'ятський – 10% поховальних урн, орієнтування за сторонами світу, зруб пів землянки. -Сеймський (Харівка) - каркасно-плетені житла Городища (Пилипенкова гора 1.5 га., Ходосівка, Бабина гора) на мисах правобережжя Дніпра, останцях. Поселення на низьких терасах, останцях- в заплаві.	Вся ліпна, з неї 10-20 % столова лискована. Горщики і корчаги поділені на округлобок, з кругими плечима, та ребристі- біконічні. Вінця з насічкою або пальцевим вдавненням. Інколи присутні відбитки зерен. Чорнолискований посуд не прикрашався додатково. Миски напівсферичні з округлим або гострим плечем, дінце плоске або з кільцевим піддоном. Кухлі –мініатюрні горщики з петелькою. Часто присутня ручка. Уламки амфор, вази латенської культури.	Різна конструкція: Заглиблені або наземні; каркасно-плетені стіни, каркасно-стовпова конструкція, зруб. Верх. Дніпра – наземний зруб. Полісся – зруб півземлянка 15-20 м ² квадрат або прямокутної форми. Відкритий очаг з привогнищевою ямою. Поселення гніздами S поселення 0.1-2.5 га (Бабина гора, Оболонь).	Могильники (Чаплин, Пирогів) –поля поховань без зовнішніх ознак, інколи сліди надоб'їв. Поруч з поселеннями в тих же топографічних умовах. Чиста кремація на стороні. Яма прямокутна, овальна (д.1-1.5 м.), або кругла (д. 0.5-0.8 м.). для кісток існує заглиблення. Інвентар не обпалений- одноманітний – посуд (горщик, миска, кухоль), знаряддя праці (ножі),прикраси (фібули середньо- та пізньолатенської схеми, дріт і специфічний трикутник, браслети, булавки). Серед жертв- спалені тварини (Пирогів).	Поширені примітивні, слабо вигнуті, серпи, з гачковим кріпленням руків'я. Залізні коси та кельти, дерев'яні рала? Підсічне і орне землеробство. Землекористування - переліг. Присадибне скотарство,промисли Центри металургії – Умань, Лютіж.

Пізньо-зарубинецька	<p>I-II ст. н. е.</p> <p>Датування за Очковими фібулами, почепськими застібками.</p>	<p>Поширена верх. і серед. Дніпра, південний Буг, верхів'я лівого берега Лісостепу- на супісчаних ґрунтах. Заплави з хвойними лісами.</p> <p>5 варіантів:</p> <p>1 територія Лютіж: триває місцевий розвиток.</p> <p>2 територія Почеп – Десна: риси юхновської культури (довгі наземні будинки), опорний стовп.</p> <p>3 територія Картамишево - Тернівка – Донець і Львів. Притоки Дніпра: притаманні риси пшеворської культури.</p> <p>4 територія Грині – чітко не локалізована, верх. і сер. Дніпра: глинобитні печі, нема лисковані кераміки + широкогорлі посудини і гребінець на них.</p> <p>5 територія Рахни – південний Буг: має риси пшеворської культури.</p>	<p>Зникає вплив латенської культури - зникають глеки і вази, погіршується якість лискування, зменшується асортимент керамічних виробів.</p>	<p>Зруб напівземлянки всюди основна маса Глинобитні печі зустрічаються на території Грині.</p>	<p>Кремація на стороні, не чистого вигляду; не весь скелет, перемішаний з заповненням; фрагменти тризни в ямі; обпалений інвентар.</p> <p>Змінюється ідеологія: акцент з могили на вогнище, з поховання на символ.</p>	<p>Підсіка на зміну орному землеробству- через посуху та потепління.</p>
Київська	<p>Межа II-III – I пол. V ст. н. е. Має три періоди:</p> <p>1. I пол. III – без черняхова (Козаровичі, Беседівка)</p> <p>2. III-IV – черняхів імпорт (Глеваха, нові Безрадічі)</p> <p>3. I пол. V (Обухів, Роца)</p>	<p>Ареал – південно східна Україна, крім південного Буга : Сер. Дніпра, Десна, Сейм, верхів'я лівих притоків і Донець. Відхід від долини дніпра у міжрічкові рівнини. Висока топографія на річках 2-3 пороги, частина залишається на дюнах.</p> <p>4 варіанти:</p> <p>1 Верх. Дніпра – слабо профільовані горщики.</p> <p>2 Сер. Дніпра: поселення у балках, різноманітний посуд- витягнутих пропорцій.</p> <p>3 Десна – тюльпановидні горщики, походження юхновської культури.</p> <p>4 Східне лівобережжя: трапляються поховальні урни.</p>	<p>Вся ліпна. Грубо ліпні горщики та корчаги – опуклобок і та біконічні (поширюються на заключному етапі), слабо профільовані. Насічки та пальцеві вдавлення по вінцю. Зрідка – присутній розчіс гребінцем.</p> <p>Столова – чорнолисковані миски, вази під впливом черняхівської культури.</p>	<p>Поселення розміщувались на 1 або 2 тераси, рідше на останцях.</p> <p>S поселення- 0.5-2 га. гніздового типу.</p> <p>Силились на схилах балок, по струмкам – Дніпро (Обухів).</p> <p>Підквадратні землянки 10-20 м² . Зруб або каркас-стовпова конструкція. Заглиблена підлога, відкрите вогнище. З'являються вирізані в стіні пічі та коміни. Є центральний стовп.</p> <p>Наземні господарчі будови з ямами- циліндричної або колоколоподібної форми.</p>	<p>Могильники без зовнішніх ознак по 5-15 поховань.</p> <p>Поруч з поселеннями в тих же топографічних умовах.</p> <p>Переважають ямні поховання округлої форми.</p> <p>Кремація на стороні, не чистого вигляду.</p> <p>Обмаль інвентарю – пряжки, фібули, рідко – побутові речі.</p> <p>Тризна - фрагменти кераміки та обпалені кістки.</p>	<p>Залізні наральники, більш осілий спосіб життя, прив'язка до важких чорноземів. Як наслідок домінує орне землеробство. Основні культури: просо + ячмінь, жито і овес. Залишається комплексний характер господарства.</p>

Черняхівська	Сер I – I пол V ст. н. е.	Лісостеп і правий берег степу, узбережжя чорного моря. Внутрішні терени регіону уздовж невеликих річок, джерел, струмків на пологих схилах балок.	Гончарний сірий посуд, походження -? Кухонна- опуклобокi з шорсткою поверхнею, сіролощені миски. Тарна – тривухі вази, кухлі, глеки, піфоси. Імпорт – красно глиняний посуд, амфори. Ліпна- поділяється на групи згідно етнічним компонентам: 1 подібна до київської культури, 2 подібна до вельбарської та пшеворської - культур (бомбоподібні).	Поселення видовжені по схилу до 1-2 км і 200-300 м завширшки. S 3-4 га в 2 ряди (Ріпнів 2), між якими відкриті пічі Три городища – Башмачка, Олександрівка, «Городок» у степовому коридорі має оборонні та адмін. ф-ї. Три типа жител: 1 півземлянки каркасно-тинової конструкції, 10-25м ² заглиблена на 0.8-1.2 м, орієтована по сторонам світу, вогнища та вирізані печі. Перші пічі-кам'янки в Подністров'ї (Теремці, Бакота) в кутку–Лісостеп -, іноді підвальні ями (Дністер), прилавки (Дністер, Волинь). 2 землянки каркасно-стовпової конструкції, 2-2.5 м заглиблення, S 10-25м ² , з вогнищами та без підвалів. 3 наземні глинобитні, 65-120 м ² , тринефні, германського типу, каркасно-тинової конструкції-Прут-Дністер – кам'яні поєднували житлову та господарчу ф-ї. Відомі двоярусні гончарні горни та майстерні (Журавка, Глеваха). Не групуються в комплекси – індивідуальне господарство.	Поблизу поселень. Поля поховань до 200-300 поховань-біритуальні. Кремація на стороні, частіше урнові. Багатий, обпалений інвентар – прикраси (фібули, пряжки, намисто, підвіски), предмети побуту (гребні, прясла, ножі), посуд, зброя типу пшеворської культури. Покладення в катакомбах або з заплічками. Орієтація на північ або схід. Ритуальне порушення могил. Як виняток – кургани (Кантемирівка). Поховання аристократії вирізняється за інвентарем – набір для бенкету, велика яма та дерев'яна конструкція.	Залізні наральники та плуг, серпи з гачком. Поодинокі коси, мотики та лопати Класичні землероби – орне землеробство. Серед культур - просо, пшениця. Розводили свиней – показник осілості. Кісток диких тварин-обмаль.
Празька	Сер V ст. н. е. – кін VII ст. н. е. Датування за гончарною керамікою та пальчатим-и фібулами 1. II пол 5 ст. схожа на черняхів. 2. 6 ст. 3. кін 7 ст. нема гончарної, є пальчаті фібули.	Прип'ять-Дніпро-Дунай-Ельба. Низька топографія – 1 тераса або останці.	Ліпні горщики витягнутих пропорцій з опуклим плечем у верхній частині. Високі, добре виражені, прямі вінця, рідко з орнаментом- насічки та зигзаг, або валік. Сковорідки з невисоким бортиком, одиничні миски Висла-Одер – низькі горщики наближені до високих мисок. На ранніх пам'ятках – уламки черняхівського посуду	Розселення 0.5-1 га групами. Городище Зимне- східний Буг- на ескарпованому останці, Хотомель, Шеляги. Невеликі зруби або пів землянки, стовпової конструкції, з кам'яною піччю, в північному кутку (рідше глиняна піч – східний Буг та Волинь). 5-20 м ² заглиб -1м Наземні житла Вісла-Одер. Виробничі споруди (с.Ріпнів- металургійні горни).	Маловивчені невеликі пох, курганні (урна стоїть на кострищі) або ґрунтові поховання, на заході – великі поля поховань до 1000 (Прижитлуки). Рідко – впуск у ямний насип. Кремація чиста, на стороні, урнова або ямна, іноді супровід. У похованнях присутні фрагменти кераміки. Інвентар обпалений, нечисленний (ножі, буси).	Залізні наральники, жорна, коси, серпи, і тд., мотижки, ножі, шила, долота, ллячки – подальший розвиток землеробства та скотного господарства. Металургія та металообробка ще невисокого рівня. Перші центри тільки виникають (городище Зимне, Гайворон). Ювелірні майстерні – Бернашівка. Ремесла залишаються родинним промислом.

Пеньківська	Сер V – кін VII ст. н. е. За двочеленни ми фібулами.	Лісостеп Донець –дунай 1 надпоймена тераса. 4 варіанти: 1 Дніпр лісове лівобережжя – житла більше 20 м. 2 Сер. Дніпра правий берег – квадратні пів землянки 10-20 м ² 3 Надпоріжжя та Поорілля – прямокутні житла, очаг з каменю, шамот в глиняних виробх. 4 Прут-Дністер.	Горщики біконічні, опуклобокi з розширенням посередині, зрідка слабо профільовані Корчаги біконічні, інколи з валіком або вушками. Сковорідки, диски, миски – рідкі. Тісто з домішками піску, шамоту, слюди. Гончарні центри на кордоні зі степом (Канцерка, Мачуха).	Селища S 1.5 га безсистемної забудови- кущами. Невеликі поселення S 1.5-2 га по 30 жител каркасної конструкції, чи зруб півземлянки S 16м ² На ранньому етапі - відкритий очаг, присутній опорний стовп. Потім, під впливом празької культури- кам'яна піч, юртоподібні житла та кам'яні цоколі, під впливом кочовиків. Металургійні комплекси (Гайворон), Городища – Пастирське, Селиште.	Кремації на стороні, ямні або урнові. Ямні- без інвентарні. Урнові з прикрасами та посудинами-приставками. Рідкі інгумації – вплив кочовиків (Мохнач, Селіште).	
Колочинська	Сер V – сер VII ст. н. е.	Південь лісу та північ лісостепу - верх. Дніпра, Десна, Сейм, верх Сули та Псла. Низькі ділянки 1 тераси, інколи дюни.	Вся ліпна неорнаментована. Як виняток – вушки або валіки Біконічні вироби домінують на ранній фазі, округлобокi та слабо профільовані- тюльпановидні на пізній, є горщики з загнутими в середину вінцями. Корчаги – слабопрофільовані, опуклі. Майже відсутні миски та лискований посуд.	Невеликі поселення, в північній частині городські-сховища (Колочин). Житла квадратної форми, зрубноі або стовповокаркасної конструкції півземлянки S 10-25 м ² . відкритий очаг, присутній опорний стовп. Кам'яна піч з'являється під впливом празької культури. Ями-льохи.	Грунтовий могильник до 100 поховань. Кремація не чиста в ямних, чиста в урнових похованнях. Переважають ямні-в округлих ямах. Виняток – могильник Княжий, де 70% урни. Урни могли накриватися корчагою або диском. Декілька курганів розкидано по ареалу (Бездрик). Інвентар - битий посуд, бронзові прикраси, свійські кістки, побутові речі.	
Райковецька	Кін VII – межа IX-X ст. н. е. Датування за дирхемами, зброєю, прикрасами. Два етапи 1) 7-8 ст. 2) 9 ст. – за наявністю власного гончарного посуду.	Майже збігається з празькою культурою + правобережжя сер. Дніпра. Різноманітна топографія – від підвищень у заплаві, до плато та мисів.	На ранньому етапі домінує ліпнина типова для празької культури кераміка, потім кружальна. Опуклобокi горщики з насічками чи вдавленнями на вінці, гончарна кераміка – з лінійно-хвилястим орнаментом по всій поверхні. Миски – конічні та опуклі залишаються ліпними, інколи підправлені. Сковорідки з високими бортами. Імпорт- сіроглиняна, під впливом салтівської культури, кераміка. Амфори.	S поселення не велике- 3 га До 160 жител (Чорнівка), як правило – не більше 20 будівель. Городища – сховища та адмін. центри часто будувалися на залишках ранніх пам'яток (Григорівка). Основні житла – прямокутна напівземлянка 4x5 м ² , переважно стовпової конструкції, з двосхилим дахом. Стовпи в кутах та посередині стін. Поширені зруби. Переважають кам'яні пічки в кутку, менше – глиняні на дерев'яному каркасі (східний Буг-Дніпро). Могли встановлювати жаровні для просушки, або каміни для обігріву. Ями до 2м обмазані або обпечені. Господарчі будівлі – майстерні, льохи, двоярусні горни.	Поодинокі поховання або нечисленні поля (Велика Андрусівка). Зафіксовано поруч з могильником святилище та крематорій (Ревне). Кремація урнова та ямна. Курганні та ґрунтові могильники не утворюють ареалів поширення. Під курганами (5-6 м. д. та 0.5-1 м. в.) три типи – ями, кострища, урни. Рештки на похованому ґрунті, іноді є стравниці. Інвентар обпалений – дрібні прикраси, зброя, побутові речі.	Розвиваються сільськогосподарські знаряддя праці – перехід до двопільної системи. Всюдихідне застосування плужного рала з широким і наральником. Поширюються голозерні злаки – більш придатні до помолу. Поліпшується конструкція серпів та кіс.

Волинська	VIII ст. н. е.	<p>Подніпров'я, низ Десни, верх Ворскли, Псла, Сули, Донця.</p> <p>1 терраса або підвищення у заплаві, інколи на мисах (Обухів, Ходосівка).</p>	<p>Основа – ліпні яйцеподібні горщики з сильно профільованою верхньою частиною, вдавлення по вінцям. Три типи:</p> <p>1 Гончарні з високим вертикальним вінцем.</p> <p>2 ліпні такої ж форми без орнаменту, з шамотом.</p> <p>3 Присадкуваті, слов'янського типу з широким горлом. Також слабо профільовані. Присутні: миски, кухлі, високі сковороди. Трохи гончарних горщиків з високими вертикальними вінцями з врізним орнаментом (Битиця).</p>	<p>Єдине городище – Битицьке- форпост хазар. Невеликі поселення по 10-20 жител (Роїще), іноді до 50 (Волинцеве)</p> <p>Переважають прямокутні півземлянки 4х5, заглиб 0.2-0.4 м, стовпової конструкції. Двосхилий дах міг спиратися на землю. Глиняні печі в кутку вирізані на материк або на глиняній підстилці.</p>	<p>Кремація на стороні, не чиста, уранова, разом з особистими речами під дерн, огорожені кілками (Малі Будки, Константинів)</p> <p>Інвентар – прикраси, шматки кольчуги, піхви, стравниці.</p>	Провідний виробничий осередок-стала сім'я.
Роменська	VII-X ст. н. е.	<p>Високі та болотні городища, до яких тяжіли поселення.</p> <p>Використовували більш ранні або природні укріплення.</p>	<p>Ліпні горщики з широким горлом. Орнамент по вінцях - гребінчастий штамп, шнуровий орнамент, заціпи, врізні лінії.</p> <p>Гончарний посуд – імпортований (салтівської культури) та амфори.</p> <p>На заключному етапі культури присутня кераміка давньоруського типу.</p>	<p>Житла подібні до жител волинцевської культури.</p> <p>Господарські споруди – легкої каркасної конструкції.</p> <p>Болотні городища з палісадом.</p>	<p>Кремація на стороні, потім на місці під курганами д. 5-12 м, 1.5-3 м. в.</p> <p>Урна, ямна кремація + інгумація.</p>	